

tolygesnė, nes vieni paveikslai geriau ištyrinėti, kiti - vos aprašyti. Ne visai aiškūs ir kai kurių paveikslų pristatymo motyvai. Ar kultas ar meninė vertė, ar dar kas nors lėmė, pvz., Švenčiausiosios Mergelės Marijos Škaplierinės paveikslas iš Kudirkos Naumiesčio bažnyčios arba Trijų Karalių iš Prienų bažnyčios atsiradimą albume, kur pristatomi, atrodo, daugiausiai gerbti Marijos paveikslai? Deja, tekstų autorė nerado pusiausvyros tarp istorinio komentaro ir pamaldžių apmąstymų. Vienuose tekstuose nusveria viena, kituose - kita, o dar kituose - bendroki menotyrimai pasvarstymai. Tokią pusiausvyrą galėtų teikti didesnis pasigilinimas į ikonografiją, nes kiekvienas paveikslas yra tam tikros praktinės teologijos paminklas. Sunku ko nors pasisemti iš tokio teiginio apie Trijų karalių arba Kristaus Apsireiškimo paveikslą: "Ši tema katalikiškoje Europos dailėje siekia gotikos laikus. Jos paplitimas ir vaizdavimo tradicijos įvairiuose kraštuose nuolat kito priklausomai nuo vyravusių tuo metu dvasios ir materijos, dailininko vaizduotės ir supančio pasaulio tarpusavio santykių" (p. 135). Kristaus Apsireiškimo vaizdavimas buvo sąlygojamas epochos pamaldumo formų, kai kuriais atvejais buvo tiesiogiai susijęs su teologinės minties vingiais ir tik labai vėlai ima labiau priklausyti nuo dailininko gyvenimo ypatumų. Beje, ši tema Europoje žinoma nuo katakombų, kuriose yra ir pirmųjų Epifanijos atvaizdų, laikų - t. y. nuo III-IV a. Nemažinant originalių autorės studijų apie pavienius paveikslus reikšmės, vis dėlto norėtusi, kad ji daugiau remtųsi tomis studijomis, kurias pati nurodo kaip ikonografinio Marijos atvaizdų aptarimo šaltinius. Itin to trūkstą, aptariant ankstyvuosius Marijos atvaizdus Lietuvoje.

Knygos autoriai labai stengėsi parodyti kiekvieno Marijos atvaizdo veidą. Tos pastangos kelis kartus baigėsi jau minėta technine nesėkme, nors jas pačias galima suprasti: tai dėmesys Marijos asmens suvokimui, skatinant ir žiūrovą išžiūrėti į Dievo Motinos veidą, į jos akis. Tačiau senesniuose Marijos atvaizduose labai svarbu ne tik Marijos veidas, bet ir tai, kaip ji yra vaizduojama ir kaip vaizduojamas kūdikis Jėzus. Marijos

ikonografijoje matome išikūnijusius visus tuos vardus, kuriais Bažnyčia vadina Mariją: Mergelė, Sužadėtinė, Karalienė, Išminties sostas, Saule apsigobusi Moteris. Be to, Bažnyčia mato Marijoje ir savo Motiną, ir savo pačios paveikslą ir skatina kiekvieną tikintįjį per Mariją su jos užtarimu eiti prie Kristaus, idant Jį vis labiau pažintų taip, kaip Marija Jį pažino, ir Jį sektų taip, kaip jina Jį sekė. Tad tikrai gaila, kad knygoje, kuri aptaria pamaldumą Marijai, tas ryšys ir santykis nėra paryškintas. Ir paskutinė pastaba. Sunku, nors ir galima paaikškinti, kodėl Marijos atvaizdai sugrupuoti pagal dabartinį bažnytinį administracinį Lietuvos padalijimą, kuris paveikslų atsiradimo laikais buvo visai kitoks. Bent jau nurodžius senąsias vyskupijas arba pridėjus Marijos kulto vietų Lietuvoje žemėlapi, būtų tikrai pasitarnauta kolegoms istorikams - tiek Bažnyčios, tiek dailės istoriją studijuojantiems.

Apmaldoka, kad antroji po Juozo Vaišnoros "Marijos garbinimo Lietuvoje" (1958) Marijos kultui skirta knyga nėra tokia, kokia galėjo būti. Bet tai tikrai ne paskutinė knyga šia tema, ir gal net ta pati leidykla kada nors ras jėgų ir ambicijų pagerinti pirmąjį bandymą.

Irena Vaišvilaitė

LIETUVIŲ ETNINĖ KULTŪRA... KAS TAI?

Irenos Čepienės parengtas lietuvių etninės kultūros istorijos vadovėlis* skiriamas vidurinių mokyklų baigiamosioms klasmėms. Tai pirma tokio pobūdžio mokomoji priemonė, ir ji puikiausiai gali būti skaitoma ir savišvietai, ir tiesiog "šiaip sau". Tiesa, tokiu atveju jai kenktų glaustas medžiagos dėstymas, kuris vadovėliui yra privalomas.

Čepienė rašė pirmąjį etninės kultūros vadovėlį, o pirmuoju būti, žinia, labai sunku. Autorėi pavyko išlaviruoti

* Čepienė I. *Lietuvių etninės kultūros istorija*. - K.: Šviesa, 1992. - 142 p. - Kaina 4 Lt.

tarp daugelio pirmeiviams neišvengiamų sunkumų; ji pasistengė glaustai perpasakoti pagrindines autoritetų veikalų idėjas, jas sugrupuoti ir taip pateikė bendrą lietuvių etninės kultūros tyrinėjimų vaizdą. Turėdama omenyje vadovėlio adresatą, ji vengia pernelyg didelių įmantrybių ir problemų, antra vertus, medžiagos neadaptuoja ir nepaprastina. Knygos gale pateikiami šaltinių vertimai gražiai užbaigia knygą ir leidžia skaitytojui susipažinti su autentiškais tekstais, tik gaila, kad nenurodytos jų vertėjų pavardės. Kai kur išnašose užra-

šyta cituojamo veikalo leidimo vieta, bet kyla įspūdis, kad cituojama iš antrinių šaltinių. Vis dėlto vadovėlis parašytas tikrai neblogai, ir autorę reikia pasveikinti, nes užduotis tikrai nebuvo lengva.

Būtent dėl to, kad ši knyga yra tikras ir nuoseklus lietuvių etninės kultūros vadovėlis, ją galima pavadinti simptomiška, nes čia atsispindi visos labai prieštaringos šios disciplinos vidinės problemos.

Knygelė patvirtina seniai ne vienam kirbantį įtarimą, jog terminas "lietuvių etninė kultūra" nėra visiškai aiškus. Knygoje randame archeologijai, mitologijai, kultūros istorijai skirtas dalis, tačiau kur gi rašoma apie "lietuvių etninę kultūrą"? Kada ir kaip archeologijos, etnografijos ir kitų sričių medžiaga pe-

reina į "lietuvių etninės kultūros" discipliną?

Pasak autorės, etninės kultūros sąvoka (gr. *ethnós* - "tauta") apibūdina "tautos tradicinę kultūrą" (p. 3). Vadinasi, "lietuvių etninės kultūros istorija" reikštų "lietuvių tautos tradicinės kultūros istoriją", tačiau reikšmių čia akivaizdžiai per daug. Kiekviena kultūra gali būti apibūdinta kaip "tradicinė", perduota (būtų įdomu pasiskaityti lietuvių netradicinės kultūros istoriją...). Be to, ką turi reikšti "lietuvių etninė kultūra"? Gal tai, kad lietuviai ne tauta? Žydų, lenkų ar suomių etninė kultūra bent jau man rėžtu ausi. Visa ši maišalynė su žodžiu "etninė", regis, nėra reikalinga. Ar negeriau būtų tiesiog kalbėti apie lietuvių kultūros istoriją?

"Etninė kultūra" apskritai sumaišo visas kortas. Jei tai tautos kuriama kultūra, niekaip negalima suprasti, kodėl knygoje kalbama apie bajorų kultūrą (Sapiegos ar Sluškos nėra lietuviai), baroką (italai irgi ne visiškai), miestiečių buitį (absoliučią jų daugumą sudarė lenkai, vokiečiai, žydai). Matyt, po 1387 m. reikėtų kalbėti apie "Lietuvos kultūrą"; barokas, nieko bendra neturįs su lietuvių kultūra (arba, jei norime, su lietuvių etnine kultūra), yra neabejotinas Lietuvos kultūros reiškiny. Tada "lietuvių etninė kultūra" sutaptų su valstiečių luomo kultūra.

Vadovėlio koncepcijoje yra ir daugiau neaiškių vietų. Galima išsinarinti galvą, mėginant suprasti, pvz., tokią temą: "Etnokultūros reiškiniai, vykstant ikikrikščioniškosios ir krikščioniškosios kultūrų sinkretizmui" (p. 4). Jeigu etnokultūra - tautos tradicinė kultūra, kodėl "ikikrikščioniškoji kultūra" jai nepriklauso? Ar neatrodo, kad "etnokultūroje" ši tradicija turėtų tęstis? Juolab, kad autorė tokią tąšą įtikinamai parodo (p. 52-56). Prasmę turėtų nebent formuluotė "etnokultūros reiškiniai, vykstant ikikrikščioniškosios ir krikščioniškosios religijų sinkretizmui".

Norėčiau darsyk pabrėžti, kad visa painiava atsiranda dėl to, kad vartojamas labai jau amorfiškas, bet, deja, išgalėjęs "lietuvių etninės kultūros" terminas.

Lietuvių kultūros archainių sluoksnių formavimąsi sąlygojo senosios lietuvių protėvių religijos reiškiniai. Pažvelkime, kas kalbama apie juos.

Visiškai netikėtas yra pareiškimas, jog "mitologija tiria mitų atsiradimo priežastis" (p. 24). Šiuolaikinė mitotyra tokių pretenzijų tikrai neturi. Keistai atrodo teiginys, jog "mitinė pasaulėjauta ir dabar kaip paveldas perduodama iš kartos į kartą. Jos apraiškos būdingos ir lietuvių tautai" (ten pat). Sakykim ką norim, bet mes ne Amazonės indėnai, ir lietuviai, kiek man žinoma, nėra tvirtai įsitikinę, kad pasaulis atsirado iš didžiulės anties kiaušinio, ir nuo perkūnijos ginasi ne užkeikimais, bet žaibolaidžiais. Žinia, egzistuoja archetipai, kolektyvinė ir tautinė pasąmonė, tačiau tai jau atskira kalba.

Įdomu, kad autorė labai lengva ranka atranda (tiesa, cituodama kažkieno veikalą) ne ką kita, kaip "pagrindinę baltų religijos idėją". Pasirodo, ją "galima apibūdinti kaip kovos dėl gyvybės ir gėrio, kovos su mirtimi ir blogio jėgomis idėją. Šios religijos svarbiausias bruožas - tiesioginė žmogaus sąsaja su gamta" (p. 30). Pagrindinės religijos idėjos principą išskėlė dar Gustavas Menschingas, tačiau tokios idėjos būna labai specifikuotos. O mums būtų įdomu sužinoti, kokios senųjų tautų religijos liguistai kreipėsi į blogio jėgas, kovojo prieš gėrį ir gyvybę? Tokios bendros, be to, labai jau iškilmingos frazės iš tikrųjų yra visiškai tuščios. Atskiras klausimas - baltų religijos "gamtinis" pobūdis (plg. lietuvių protėvių tikėjimą "stebuklingomis gamtos jėgomis" - p. 32). Niekaip iš mūsų tyrinėtojų sąmonės negali pasitraukti XX a. teorijos. Apie "gamtinį" religijos pobūdį seniai seniai nebešnekama. Nebuvo mūsų protėviai tokie

naivūs, kad "garbintų" kelmus ar akmenis; per gamtos kūnus jiems atsiskleidavo anoniminės galios ar personifikuoti dievai, tačiau pačių kelmų niekas dėl jų pačių negarbino. Gal jau laikas religijos aiškinimų nebeversti karikatūromis, o mūsų protėvių - kvailėliais?

Panašaus "pilstymo" atsiranda ir Perkūno funkcijas nusakant: pasirodo, Perkūnas buvo laikomas "gyvybės pradininku, kovotoju už gėrį" (p. 31). Bet koks lietuvių sakmių, ypač etiologinių, rinkinys gali įtikinti, kad gyvybės pradininkas - toli gražu ne Perkūnas, o "kova už gėrį" - pernelyg amorfinis pasakymas. "Už gėrį" kovoja ir Limonadinis Joe.

Jeigu jau Perkūnas "kovoja už gėrį", tai lietuvių Danguos Dievas - "taikos ir draugystės" Dievas (p. 44). Kodėl nepridūrus besiperšančio pažyminio "tautų"? Taip ir vaidenasi šešerių metų senumo terminologija. Sunku atsikratyti įspūdžio, kad lietuvių dievų funkcijos nusakomos socialistinės ideologijos štamais.

Visiškai nelauktas meno funkcijos aiškinimas (nors, galimas dalykas, pasiskolintas iš Marijos Gimbutienės): "menas turėjo padėti... žmonėms daugintis" (p. 34). Apskritai menui ir seniesiems simboliams skirtoje teksto dalyje įdomybių nemaža. Sunku suprasti, kodėl reprodukuojami gėlyčių vazonėliuose paveikslėliai aiškinami kaip Pasaulio medžio simboliai (p. 31): mano menku išmanyumu, gėlytė vazonėlyje yra gėlytė vazonėlyje. Įdomiai aiškinami kai kurie paukštiniai simboliai: gulbė, gandrą, gaidys, pasirodo, simbolizavo vaisingumą, o gegutė, balandis, lakštingala, volungė - sielų persikūnijimą (p. 37). Tačiau sakmėse yra persikūnijimų į gandra, pasakose - į gulbę. Dėl gaidžio dar galiu sutikti, bet vis tiek neišeina iš galvos anaipol ne etnokultūrinė mintis: jei žmogus paišo ar siuvinėja gaidį, tai jis nori pavaizduoti gaidį, o ne "vaisingumą". Bet kas aš toks?

Antanas Sereda